

Invasieve gebiedsvreemde soorten; een toenemende bedreiging

Maarten Steeghs (Afdeling Fytosanitair Risicomanagement), Berend Aukema (Afdeling Diagnostiek) en Ton Rotteveel (Afdeling Geïntegreerde Gewasbescherming)

E-mail: m.h.c.g.Steeghs@minlnv.nl

Inleiding

'Invasieve gebiedsvreemde soorten' is een onderwerp dat steeds vaker in de pers opduikt. Zo waren halsbandparkiet (*Psittacula krameri*), nijlgans (*Alopochen aegyptiaca*), grote waternavel (*Hydrocotyle ranunculoides*; kader) en paardenkastanjemineermot (kader) prominent in het nieuws. Gebiedsvreemde soorten zijn soorten die zich buiten hun natuurlijke verspreidingsgebied vestigen. Wanneer ze zich bovendien invasief gedragen en zich in korte tijd massaal verspreiden, kunnen ze ecologische, economische en soms ook sociale- of gezondheidsschade aanrichten in hun nieuwe verspreidingsgebied.

De paardenkastanjemineermot

De paardenkastanjemineermot (*Cameraria ohridella*) is in 1984 in Macedonië ontdekt en heeft zich sindsdien in snel tempo over grote delen van Europa verspreid. In Nederland werd ze voor het eerst in 1998 waargenomen en inmiddels heeft de soort zich in een groot deel van het land als plaag gemanifesteerd. De larven van opeenvolgende generaties mineren in de bladeren, die daardoor snel verbruinen en vroegtijdig afvallen. Bestrijding is niet mogelijk en natuurlijke vijanden ontbreken vooralsnog, zodat de Paardenkas-

*Grote waternavel – Grote waternavel (*Hydrocotyle ranunculoides*) is binnengekomen via de aquariumplantenhandel en tuinvijvers en is in de jaren negentig verwilderd. De plant komt tegenwoordig op veel plaatsen in het land voor en breidt zich nog steeds uit. Deze soort vormt in voedselrijke wateren een dikke laag van drijvende planten en verstikt zo de inheemse waterflora en -fauna. Verwijdering van de drijvende laag is geen oplossing. Dit leidt namelijk tot een groot aantal wortelfragmenten die met het water meedrijven en zich op allerlei plaatsen verankeren in de oever, waardoor de snelle groei van de dikke, drijvende lagen op nieuwe plaatsen begint.*

tanjemineermot ongehinderd haar gang kan gaan.

Het werkveld van nationale plantenziektenkundige diensten (NP-PO's) is omschreven in de International Plant Protection Convention (IPPC). Tot enige tijd geleden betrof dit werkveld doorgaans de vreemde soorten die voor de land- en tuinbouw van belang waren, terwijl de natuur veelal buiten beeld bleef. Sommige landen zoals

de Verenigde Staten van Amerika, Australië en Nieuw Zeeland hadden hierop echter een bredere kijk. De IPPC concludeerde vervolgens dat alle invasieve soorten die een bedreiging vormen voor planten of plantaardige producten, ook in de natuur, onder haar mandaat vallen. Dit betekent dat de Plantenziektenkundige Dienst een bredere rol heeft dan ze tot nu toe heeft ingevuld. Momenteel werkt de Dienst deze rol in overleg met

het Ministerie van LNV verder uit.

Internationaal

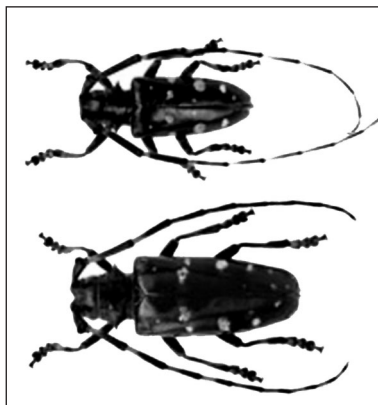
De internationale aandacht voor de bedreigingen van de biodiversiteit heeft in 1992 in Rio de Janeiro, Brazilië, geresulteerd in het biodiversiteitsverdrag (Convention on Biological Diversity, CBD). Met het ondertekenen van dit verdrag verplichten de deelnemende landen, waaronder Nederland, zich om de binnenkomst en verspreiding van invasieve, gebiedsvreemde soorten zoveel mogelijk te verhinderen.

Om uitvoering te geven aan deze plicht zijn richtlijnen ontwikkeld, de zogenaamde 'Guiding Principles'. Deze zijn in 2002 door de ondertekenaars aanvaard. Met deze richtlijnen werden voor het eerst concrete elementen voor de bescherming van de biodiversiteit en de noodzakelijke internationale samenwerking uitgewerkt. De richtlijnen geven aan dat uitgegaan moet worden van het voorzorgsprincipe, dat preventie de voorkeur heeft boven uitroeiing en uitroeiing boven beheersing, en onderstrepen het belang van risicoanalyse. Momenteel worden deze 'Guiding Principles' door verschillende organisaties verder uitgewerkt.

De Raad van Europa heeft de 'European Strategy on Invasive Alien Species' ontwikkeld. Daarnaast is de IPPC-standaard voor risicoanalyse zo aangepast dat ook de risico's voor de natuurlijke omgeving meegewogen worden. Binnen IPPC is een aparte standaard ontwikkeld om de verspreiding van gevaarlijke soorten met verpakkingshout tegen te gaan (kader). Deze standaard wordt nu wereldwijd in uitvoering genomen.

De verpakkingshoutstandaard

De standaard om het risico te beperken van introductie of verspreiding van quarantaineorganismen met houten verpakkingmateriaal in de internationale handel, wordt in Nederland onder verantwoordelijkheid van de PD ingevoerd. Het

gaat om quarantaineorganismen zoals het Dennenhoutaaltje en Aziatische boktorren van het geslacht *Anoplophora*. Het houten verpakkingmateriaal moet een hitte of een methyl bromide behandeling ondergaan. Alleen behandeld hout mag voorzien worden van het IPPC merkteken. Het aangebrachte merkteken wordt door de ontvangende landen erkend als bewijs dat het hout vrij is van quarantaineorganismen. Er zijn op dit moment al een groot aantal bedrijven die het internationale merkteken mogen aanbrengen.

De IPPC en EPPO (de Organisatie van de Plantenziektenkundige Diensten van Europa en het Middellandse Zee gebied) richten hun activiteiten op het verhinderen van de introductie en de verspreiding van organismen die schadelijk zijn voor planten. De problematiek rond de invasieve, gebiedsvreemde soorten is bij IPPC en EPPO verder opgepakt. Zo heeft EPPO het 'Panel on Invasive Alien Species' ingesteld. Het panel is momenteel bezig om, in aanvul-

ling op de klassieke lijst van schadelijke organismen, ook invasieve, gebiedsvreemde plantensoorten die (in)direct planten schade kunnen toebrengen te inventariseren. Voor de aanpak van deze soorten zal EPPO uiteindelijk een aanbeveling doen. Het is te verwachten dat het werk van de Raad van Europa, de IPPC en EPPO uiteindelijk zijn weerslag zal vinden in de regelgeving van de Europese Unie (EU). Veel elementen uit de fytosanitaire regelgeving bieden daar nu al aanknopingspunten voor.

CBD en IPPC werken op dit moment aan een overeenkomst om effectief en efficiënt op dit werkterrein te kunnen samenwerken.

Nationaal

Nederland neemt intensief deel aan de discussies die in internationaal verband (IPPC en EPPO) plaatsvinden over de verdere uitwerking van de richtlijnen om vestiging en verdere verspreiding van invasieve, gebiedsvreemde soorten te voorkomen. Het ministerie van LNV formuleert momenteel het Nederlandse beleid, onder andere op het gebied van soorten die direct of indirect planten aantasten. Dit is van directe invloed op het werkveld van de Plantenziektenkundige Dienst.

Daarnaast adviseert de PD bij ont-heffingsaanvragen voor het uitzetten van biologische bestrijders, zoals het veelkleurig aziatisch lieveheersbeestje (*Harmonia axyridis*; kader). Deze bestrijders vormen een belangrijk onderdeel van de geïntegreerde gewasbescher-

Het veelkleurig aziatisch lieveheersbeestje

Het veelkleurig aziatisch lieveheersbeestje (*Harmonia axyridis*) is afkomstig uit Zuidoost-Azië en is voor het eerst in Europa geïntroduceerd als biologische bestrijder van bladluis in het Middellandse Zeegebied. In Nederland is ze sinds 1994 als zodanig in gebruik, vanaf 1996 ook in open teelten. Sinds 2003 blijkt ze zich in de openlucht gevestigd te zijn in Zuid-Nederland. Ecologische schade en gevolgen voor de biodiversiteit kunnen het gevolg zijn van effecten op prooidierpopulaties en interactie met inheemse concurrenten.

ming, maar kunnen mogelijk ook risico's opleveren voor de biodiversiteit. Het uitzetten van dieren is in het kader van de Flora en Fauna Wet verboden en voor biologische bestrijders wordt alleen na risicoanalyse ontheffing verleend. De PD voert deze risicoanalyses uit.

Planten

De internationale handel in planten neemt nog steeds in omvang toe. Dit is de reden dat een toenemend aantal verhandelde plantensoorten verwildert en zich weet te vestigen in gebieden waar deze soorten voorheen niet voorkwamen. De nieuwe soorten veroorzaken soms ecologische en economische schade of problemen met de volksgezondheid.

Ecologische schade kan ontstaan doordat de plantensoort zich zo massaal verspreidt, dat waardevolle inheemse soorten worden verdrongen en in extreme gevallen uitsterven. Tegelijk met de teruggang van de betreffende inheemse planten worden ook de dieren ge-

troffen, die van deze soorten afhankelijk zijn.

Economische schade ontstaat als waardevolle inheemse soorten worden verdrongen of wanneer extra onderhoud gepleegd moet worden als gevolg van een overdadige groei van de nieuwkomer. In een aantal gevallen vormt deze zelfs een risico voor de mens, doordat hij in de voedselketen kan komen en giftig is, of doordat de plant sterk allergeen is en zo voor acute gezondheidsproblemen kan zorgen. Daarbij is te denken aan stuifmeelallergie, maar vooral ook aan allergie die ontstaat bij contact met de huid.

Uitroeiing- of beheersingsacties zijn moeizaam en kostbaar. De ervaring met knolcyperus (*Cyperus esculentus*) leert dat er jaren van nationaal gecoördineerde inspanning, inclusief wettelijke maatregelen, nodig zijn om zo'n probleem te beheersen. Vroege onderkenning van mogelijke problemen, en waar mogelijk wering aan de buitengrens, zijn belangrijke elementen voor succes.

Floron, dat de landelijke databank met waarnemingen van een groot aantal organisaties en particulieren beheert, heeft een eerste verkenning uitgevoerd naar de belangrijkste gebiedsvreemde soorten die de laatste 50 jaar succesvol zijn geweest in hun verspreiding door Nederland. Beken-

De reuzenberenklauw

De reuzenberenklauw (*Heraclium mantegazzianum*) is al aan het einde van de negentiende eeuw als tuinplant in Nederland geïmporteerd. De soort komt tegenwoordig algemeen voor in steden, vochtige parken en loofbossen, bermen en ruigten, vooral op rijkere (klei)bodems. In sommige gevallen worden andere kruidensoorten grotendeels verdrongen. De planten zijn rijkelijk voorzien van haren, die de stof furocumarine bevatten. Bij opname door de huid kunnen zich onder invloed van zonlicht allerlei gezondheidsklachten voordoen, van grote blaren, jeuk, allergische reacties tot en met bloedvergiftiging.

de voorbeelden zijn Amerikaanse vogelkers (*Prunus serotina*), smalle waterpest (*Elodea nutallii*), reuzenberenklauw (*Heraclium mantegazzianum*; kader) en gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus*).

Ongewervelden

Evenals bij planten het geval is, zien we de laatste jaren ook een toename van het aantal invasieve,

Reuzenberenklauw (*Heraclium mantegazzianum*).

gebiedsvreemde ongewervelden dat zich in ons land vestigt. Dit gebeurt zowel passief als actief; enerzijds komen veel ongewervelden ons land binnen in het kielzog van geïmporteerde goederen als plantmateriaal, hout en gebruikte transportmiddelen, anderzijds veranderen verspreidingsgebieden van soorten als gevolg van klimaatveranderingen. Daarnaast worden ook nog eens veel gebiedsvreemde soorten opzettelijk geïntroduceerd, bijvoorbeeld voor de biologische bestrijding van plaaginsecten.

Het Nederlandse bureau van de European Invertebrate Survey, dat databanken beheert van in ons land voorkomende ongewervelden, stelde in een eerste inventarisatie een lijst op van 104 ongewervelden, die zich sinds 1950 in Nederland hebben gevestigd en zich vervolgens invasief zijn gaan gedragen. Voorbeelden hiervan zijn de van de Balkan afkomstige paardenkastanjemineermot (*Cammeraria ohridella*), de Noord-Amerikaanse kersenvlieg *Rhagoletis cingulata* (kader) en het voor biologische bestrijding van bladluizen ingezette veelkleurige Aziatische lieveheersbeestje (*Harmonia axyridis*).

Phytophthora ramorum in *Quercus rubra*.

Tenslotte

De bedreiging van onze biodiversiteit als gevolg van handel, transport en klimaatverandering neemt nog steeds toe. Tegelijkertijd wordt in Nederland steeds meer waarde gehecht aan het instandhouden van voor Nederland kenmerkende Natuur en Landschap. Het werkpakket van de PD zal de komende jaren dan ook sterk worden beïnvloed door de problematiek rond de invasieve

gebiedsvreemde soorten. *Phytophthora ramorum* is een voorbeeld van een invasieve soort die veel inzet van de PD vraagt.

Phytophthora ramorum

De belangrijkste activiteit van de PD tegen een invasieve gebiedsvreemde soort is op dit moment niet gericht tegen een plantensoort of ongewervelde, maar tegen de schimmel *Phytophthora ramorum*. Deze veroorzaakt op grote schaal sterfte van eiken in Californië. Ook in Nederland bleken Amerikaanse eiken, *Quercus rubra*, besmet met de schimmel, in het Verenigd Koninkrijk ook nog beuk, kastanje en andere eikensoorten. Deze schimmel wordt gezien als een bedreiging van in Nederland inheemse soorten. Uit onderzoek van de PD is gebleken dat meer dan 2% van de Rododendron beplantingen in Nederland besmet is met deze ziekte. De schimmel is niet meer uit te roeien. Alle inspanningen van de PD zijn er nu op gericht om meer inzicht te krijgen in de risico's van de schimmel en de ziektedruk zo laag mogelijk te houden.

De Noord-Amerikaanse kersenvlieg

De Noord-Amerikaanse kersenvlieg *Rhagoletis cingulata* komt oorspronkelijk uit Noord-Amerika en is in 1999 voor het eerst in Nederland waargenomen in Amerikaanse Vogelkers. Deze boorvlieg is schadelijk in kers en staat dan ook op de Europese quarantainelijst. Uit een landelijke survey in 2003 bleek ze algemeen voor te komen in Ameri-

kaanse Vogelkers in de duinstreek van Zeeland en Zuid- en Noord-Holland en plaatselijk op de Veluwe, terwijl er incidenteel ook enkele vliegen zijn gevonden in kersenboomgaarden. Vestiging van een quarantainesoort kan grote economische gevolgen hebben in de vorm van mogelijke handelsbeperkingen of kosten die verbonden zijn aan verplichte uitroeiing of beheersing.